УДК 372.881. 111.1
DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-194-198

КУЛМАНБЕТОВА Н.Ж.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
КУЛМАНБЕТОВА Н.Ж.
КНУ имени Ж. Баласагына
KULMANBETOVA N.ZH.
KNU named after J. Balasagyn

КЕНЖЕ МЕКТЕП КУРАК – ЧЕТ ТИЛИН ӨЗДӨШТҮРҮҮНҮН СЕЗИМТАЛ МЕЗГИЛИ

МЛАДШИЙ ШКОЛЬНЫЙ ВОЗРАСТ - СЕНЗИТИВНЫЙ ПЕРИОД ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

JUNIOR SCHOOL AGE - SENSITIVE PERIOD FOR TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Кыскача мүнөздөмө: Бул макала кенже мектеп куракта окуу ишмердиги аркылуу чет тилин окутуунун өзгөчөлүктөрүнө арналды. Кенже мектеп куракта таанып билүү процесстердин ичинен ой жүгүртүү интенсивдүү өнүккөндүктөн тилдерди өздөштүрүү дагы натыйжалуу болоору аныкталды. Макалада мугалим чет тилин өздөштүрүү боюнча атайын колдоо иштердин системасы берилип, дидактикалык оюндар натыйжалуу каражат экени тастыкталды. Мындан сырткары сензитивдик мезгил түшүнүгүнө түшүндүрмө берилип, эрте жаш курак, мектепке чейинки курак жана кенже мектеп курактагы сензитивдик мезгилдер жөнүндө маалымат талданды.

Аннотация: Данная статья посвящена особенностям обучения иностранному языку посредством учебной деятельности в младшем школьном возрасте. Установлено, что овладение языком становится более эффективным по мере интенсивного развития мышления среди познавательных процессов в младшем школьном возрасте. В статье представлена система специальной вспомогательной деятельности учителя в освоении иностранного языка и подтверждено, что дидактические игры являются эффективным инструментом. Кроме того, было разъяснено понятие сенситивного периода и проанализирована информация о сенситивных периодах раннего детства, дошкольного и младшего школьного возраста.

Abstract: This article is devoted to the features of teaching a foreign language through educational activities at junior high school age. It has been established that language acquisition becomes more effective with the intensive development of thinking among cognitive processes in primary school age. The article presents a system of special auxiliary activities for teachers in mastering a foreign language and confirms that didactic games are an effective tool. In addition, the concept of a sensitive period was explained and information about the sensitive periods of early childhood, preschool and primary school age was analyzed.

Негизги сөздөр: кенже мектеп курак; сензитивдик мезгил; чет тили; окутуу; тарбиялоо; калыптандыруу; мектеп, мугалим.

Ключевые слова: младший школьный возраст; сензитивный период; иностранный язык; обучение; воспитание; формирование; ученик; учитель.

Keywords: primary school age; sensitive period; foreign language; training; upbringing; formation; student; teacher.

Окумуштуу-психологдор кенже мектеп курак адамдын жашоосунда маанилүү мезгил деп баса белгилешет. Бул мезгилде баланын инсандык сапаттары калыптанып, жүрүм-турумдары ыктыярдуу болот. Бала үйрөнгөн ырларды жана ыр саптарын баары эсте сактап калат. Ал кайсы тилде болбосун, бир сапты эстөө менен баардык ыр саптары дароо эс тутумга түшүрөт. Бул кенже мектеп курактагы баланын узак мөөнөттүү эс тутуму кемчиликсиз өнүккөндүгүнүн белгиси. Ал үйрөткөн нерселердин баары көпкө эске тутуп калат. Бирок бул мезгилде оперативдүү эс тутуму начар өнүккөн.

Мунун баары оюн аркылуу оңой ишке ашат. Эгер оюнда ийгиликке жетүү үчүн бала кандайдыр бир сүйлөө аракетин жасашы керек болсо, анда ал күч-аракет жумшабастан

өздөштүрүп алат. Оюн тилди өздөштүрүү үчүн эң сонун табигый шарттарды түзөт, ал ар кандай куракта тилди өздөштүрүүгө жардам берет, башталгыч мектеп курагында өзгөчө жемиштүү болот. Бул куракта оюн – бул чоңдор дүйнөсүнө аралашуу жана таанып билүү жолу [7].

Сабактарда оюндун атмосферасы биринчи мүнөттөн акыркы мүнөткө чейин өкүм сүргөндөй уюштурулушу керек. Балдарды оюн атмосферасына канчалык көп киришсе, натыйжаны талап кылбай, бирок ошол эле мезгилде эрежелерди сактоо менен, окуу ошончолук ийгиликтүү болот. Биз ойноп жаткан балдар олуттуулукту жана жоопкерчиликти үйрөнбөйт деп “өтө көп” коркпошубуз керек. Бала ойдон чыгарылган дүйнөнү реалдуу дүйнөдөн айырмалай алат жана оюнда алган жөндөмдөрүн реалдуу маңыздуу иш-аракеттерге айлантат [1].

Кенже мектеп окуучусу башка балдардын иш-аракеттеринин ар кандай түрлөрүн ишке ашыруу үчүн, анын бардык ойлору, билими жана жөндөмү жок жашап, үйрөнө албайт. Кенже мектеп окуучуларынын бул өзгөчөлүгүн башталгыч мектепте чет тилин окутуу процессинде өнүктүрүү зарыл.

Кенже мектеп куракта чет тилин окутуу маселелерин Бачаров Л.Н. [1], Гудкова Л.М. [6], чет тилин окутуу боюнча Бим И.Л. [2], Витлин Ж.Л. [4], Кайыпова Е.А., Элебесова Ж.К. [8], ал эми кенже мектеп курактын психологиялык негиздерин Выготский Л.С. [5], Зеньковский В.В. [7] Леонтьев А.Н. [11] жана башкалар изилдешкен.

Башталгыч мектеп жашындагы балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрүн билүү азыркы учурдагы актуалдуу маселелердин бири болуп саналат. Анткени, кенже мектеп курак балалыктын туу чокусу деп бекеринен айтылбайт. Бала дагы көптөгөн балалык сапаттарын сактап калат – үстүртөн ойлонуу, ишенчээктик, чоңдорду ылдыйдан өйдө кароо. Бирок анын жүрүм-турумунда балалык баш аламандык, ишенчээктикти, башкача ой жүгүртүү логикасы пайда боло баштайт. Ал үчүн окуу иш аракети маанилүү иш болуп калат, анткени, окуу иш-аракеттеринин мүнөзү жана натыйжалуулугу түздөн-түз кенже мектеп окуучусунун инсанынын өнүгүшүнө таасир этет.

“Отличник” же жетишпеген статусу бар баланын өзүн-өзү баалоо сезимин, өзүн-өзү ырастоосун жана өзүн-өзү кабыл алуусун чагылдырат. Эгерде окуу иш-аракеттеринде компетенттүүлүк сезими калыптанбаса, баланын өзүн-өзү баалоо сезими төмөндөп, жетишсиздик сезими пайда болот; компенсатордук өзүн баалоо жана мотивация калыптанат. Балдардын окуу иш-аракеттеринин, мотивациясынын, баарлашуусунун көйгөйлөрүн өз убагында аныктоо, алардын туура диагнозу педагогго окуучулардын окуу иш-аракеттеринин аномалияларын, жетишпеген окуучулардын түрлөрүн түшүнүүгө жардам берүү, окуучулардын окуу иш-аракеттерин калыптандыруу жана алардын окууларын мотивациялоо боюнча сунуштарды берүү зарыл [9].

Жаш курак психологиясынын изилдөөчүсү В.В. Давыдов жазгандай, кенже мектеп курагы – бул баланын жашоосундагы өзгөчө мезгил, ал тарыхый жактан салыштырмалуу жакында айырмаланып жана өзүнчө мезгил катары карала баштаган. Дүйнөгө белгилүү советтик психолог Д.Б. Эльконин баса белгилегендей мектепке келгенде, баланын реалдуулук менен болгон мамилесинин бүткүл системасы кайра түзүлөт [4].

Башталгыч мектеп жашында, балдар бир нерсени билүүгө ынтызар болушат, алар бардык жаңы нерселерге кызыкдар, жана жаңы алынган маалымат көп жылдар бою эсинде калат. Бала кызыкдар болгондо, ал оңой эле көңүл бурат жана ага берилген тапшырмаларды аткарат, айрыкча алар оюн мүнөздө болсо. Андан тышкары, башталгыч мектеп курагы чет тилдерди үйрөнүү үчүн эң ыңгайлуу мезгил, анткени бул куракта балдар дагы эле тууроо менен мүнөздөлөт.

Балдарга чет тилин үйрөтүүдө ар кайсы өлкөлөрдө чет тилдерди окутуу психологиялык-педагогикалык концепция жакынкы мезгилге чейин курулган баланын тилди өздөштүрүү теориясына негизделгенин эстен чыгарбоо керек. Бул теорияга ылайык, бала тилди чоңдордун сүйлөөсүн туурап, атайылап үйрөнбөстөн тууроо жолу менен өздөштүрөт. Бирок ошентсе да, 5-6 жашка чейин кадимкидей өнүгүп келе жаткан бала бул татаал грамматиканы ушунчалык өздөштүргөндүктөн, ал өз алдынча сөздөрдү куруп, коммуникативдик маселелерди ийгиликтүү чечет, ал эми жети-сегизге чейин баланын сөзүндө татаал сүйлөмдөр, тексттер пайда болот [3].

Бул теорияга ылайык, экинчи тилди бала биринчи тил сыяктуу эле өздөштүрөт – өзүнөн-өзү, эрежелерди бөлбөстөн, жылдар бою жоголуп бараткан укмуштуудай тууроо жөндөмүнүн жардамы менен ишке ашырат. Далил катары -баланын эки тилдүү чөйрөдө өнүгүшү. Бирок имитация бала кезинде тилди өздөштүрүүнүн негизги механизми эмес – өз алдынча сөз куруу мүмкүнчүлүгү баланын эбегейсиз (аң-сезимсиз) аналитикалык ишинин эсебинен ишке ашат, ал

анча туурабайт, көргөн жана уккан нерселердин баарын бөлүп жалпылайт жана баланын жеке ойлорун, ниеттерин билдирүүнү аныктоочу эрежелер системасы катары түшүнүүгө болот [8].

Бардык балдар эне тилинин өзгөчөлүктөрүнө карабастан супергенерализация деп аталган этаптан өтүшөт. Кичинекей балдардын сүйлөгөн сөзүндө “шекерлер”, “баардык тиш», ал эми англис тилинде кичинекей кезинен сүйлөгөндөрдө “comed”, “goed”, “footies” сыяктуу сөздөрдү айтышат – мунун баары бала жаңы эрежени ойлоп тапкандыгын айтып турат (“көп болгондо мына ушундай кылыш керек”) жана ушул жалпыланган эреже менен бирге аракеттенүүнү каалашат. Кээде бала аналогия боюнча иштейт деп айтылат, бирок көрүнүктүү психолог А.Н.Леонтьев айткандай, бардык окшоштук жалпылоону болжолдойт [11].

Кенже мектеп курагында ар бир сабак баарлашуу сабагы катары уюштурулушу керек, балдар өз аракеттеринин натыйжасын мүмкүн болушунча эртерээк сезиши үчүн табигый баарлашууга мүмкүн болушунча жакын болуусу зарыл. Машыгуу, коммуникативдик жактан негизделбеген көнүгүүлөрдүн санын чектөө зарыл.

Сабакта коммуникативдик чөйрөнү түзүү үчүн ар бир баланын активдүүлүгүн жогору кармоо маанилүү. Жада калса унчукпагандар да интенсивдүү ойлонуу иши менен алек болушу мүмкүн - өз жүйөлөрүн ойлонуу, маектештеринин сөздөрүн түшүнүү ж.б. Мындай кырдаалды түзүү оңой эмес. Бул мугалимдин өзгөчө камкордугунун предмети болушу керек: бардык катышуучулардын көңүлүн диалогдон же шериктердин монологунан маалымат алууга жана пайдаланууга, сүйлөөчүлөрдүн каталарын оңдоого ж.б. кошумча тапшырма менен мобилизациялоо зарыл [5].

Бирок, каталарды эч кандай учурда баланы таарынтпаш үчүн оңдош керек. Анткени, ал өзүнүн иш-аракеттерин баалоону, анын инсандыгын баалап жатат деп кабыл алат. Катачылыктарга көңүл буруу, аны айтуу, эскертүү чет тилин үйрөнүүгө болгон кызыгууну жокко чыгарышы мүмкүн. Ошондуктан, каталарды оңдоо оюндун белгилүү бир этабы катары жүрүшү маанилүү, мисалы, көпчүлүк балдар оюндарында кабыл алынган шерикке жардам берүү; мында ката кетирген балага аны оңдоого дароо мүмкүнчүлүк берилиши керек.

Балдардын коммуникативдик жөндөмүн жана билимин баалоодо биз баарынан мурда алардын кемчиликтерин эмес, *ийгиликтерин* баалаарыбызды унутпашыбыз керек. Ар бир баланын тилди жана сүйлөө жөндөмүн өнүктүрүүдөгү прогресси баалоонун эң жакшы критерийи болушу мүмкүн. Балдарда ийгилик сезимин сактоо керек. Эң кичинекей жеңишти да байкап, баалоо керек. Анткени, тил үйрөнүүгө болгон кызыгуу көбүнчө ийгилик сезими жоголгондо токтойт.

Бала канчалык кичинекей болсо, анын эне тилиндеги сөз байлыгы ошончолук аз болот. Бирок, ошол эле учурда, анын сүйлөө муктаждыктары аз: кичинекей бала менен байланыш чөйрөсү чоңураак балага караганда аз, ал татаал баарлашуу маселелерин чечүүгө даяр эмес. Демек, чет тилин өздөштүрүү менен, ал эне тили менен чет тилиндеги мүмкүнчүлүктөрдүн ортосунда мындай чоң ажырымды сезбейт жана ийгилик сезими чоңураак балдарга караганда жандуу болот. Чынында: эне тилинде окуганды араң үйрөнүү менен бала бул жөндөмдү чет тилинде өздөштүрүп, кошумча маалымат булактарына ээ болот. Ал жеңил, анын курактык мезгилине ылайыкташтырылган тексттерди окуп жатканын аңдап билбейт, анткени эне тилинде да окула турган тексттер анчалык деле кыйын эмес [7].

Класстагы балдардын ишин баалоодо эң алсыз (начар окуган, темпераменти көбүн эсе меланхоликтер) жана күчтүү окуучуларга көңүл буруу керек. Начар окуган балдардын ийгиликтерине карата жөнөкөй болсо дагы, өжөрлүгү, аракети, кылып көргөндүгү үчүн дагы мактап бекемделиши керек. Ийгиликти сезгенден кийин, алар бардык күчүн жана мүмкүнчүлүктөрүн мобилизациялап, жөндөмдүү балдарды кууп жетүүгө аракет кылышат.

Ал эми күчтүү балдарга келсек, алсыз окуучулар менен иштөө алардын өсүп-өнүгүүсүнө тоскоол болбошу маанилүү. Сабак учурунда, алсыз, начар окуган окуучуга ашкере көңүл бурса, анда тың окуучулар алаксып, берилип жаткан темага, сабакка көңүлү келбей калат. Аларга ой жүгүртүү жана фантазия ишин талап кыла турган тапшырмаларды берүү керек.

Курактык өзгөчөлүктөрдү эске алуу – бул окуу курсун куруунун башталышы. Өнүгүүнү алга жылдырган окуу – мыкты окуу деп белгилүү психолог Л.С. Выготский баса белгилеген. Ал эми “өнүгүүнүн жакынкы зонасы” деп педагогдун жетекчилиги астында аткарган жана келечекте өз алдынча жасай турган иш-аракеттер айтылат [4].

Башталгыч мектеп жашындагы балдарды окутууда коюлган эң маанилүү милдеттер эне тилинде да, чет тилинде да сүйлөө тажрыйбасына таянып, баланын сүйлөө жана таанып билүү жөндөмдөрүн өнүктүрүү [4].

Баланын өнүгүшү үчүн акырындык менен өнүгүү жана ыктыярдуу көңүл буруу жана эске тутуу өтө маанилүү, анткени бул курактагы балдарда дагы эле эрксиз механизмдер басымдуулук кылат. Бирок, окутуу - бул чоң эмгекти, максаттуу күч-аракетти талап кылган иш аракет экенин эстен чыгарбообуз керек.

Ошентип, кенже мектеп курак бул чет тилин үйрөтүүдө сезимтал жана ыңгайлуу мезгил. Окуу процессинин башкы субъектиси болгон бала окуу процессинин борборунда болот. Дал ушул куракта окуучулардын эс тутуму жакшы өнүккөн. Балдар менен баарлашууну жана өз ара аракеттенүүнү уюштурууда класста жагымдуу атмосфера жана ар бир окуучуда ыңгайлуулук сезимин түзүү керек.

Колдонулган адабияттар

1. Бачаров Л.Н. Игры на уроках английского языка на начальной и средней ступенях обучения // Иностранные языки в школе, 1996, № 3, с. 28-35.
2. Бим И.Л. Некоторые актуальные проблемы современного обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе, 2004, №4.
3. Брунер Д. Игра, мышление, речь // Перспективы: Вопросы образования, 1987, №1.
4. Витлин Ж.Л. Навыки и умения в психологии и методике обучения языкам // Иностранные языки в школе, 1999, №1.
5. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии, 1996, №6, с.123-140.
6. Гудкова Л.М. Игры на уроках английского языка в младших классах // Иностранные языки в школе, 1998, № 4, с. 50-53.
7. Зеньковский В.В. Психология детства. – Москва: Академия, 1996.
8. Кайыпова Е.А., Элебесова Ж.К. Англис тилин атайын максатта окутууда анык материалдары колдонуу // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2022, № 2(110), 240-245-б.
9. Калдарбекова Н.С. Communicative Method of Teaching Foreign Languages Improves the Learning Process // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2020, № 1-2(101-102), с. 34-42.
10. Коптелова И.Е. Игры со словами // Иностранные языки в школе, 2003, №1.
11. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры. – Москва,1973, с. 20-35.